

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Резніченко Г. С.

У статті здійснюється комплексний аналіз проблеми злочинності серед неповнолітніх та малолітніх осіб, що в умовах сучасних суспільних трансформацій постає як один із найбільш гострих та багатоаспектних викликів правопорядку. Обґрунтовано, що стратегія протидії молодіжній делінквентності, зосереджена виключно на боротьбі з наслідками, є малоефективною та не забезпечує ефективного результату. Пріоритетним вектором дослідження визначено ідентифікацію фундаментальних чинників та соціально-психологічних детермінант, які викривляють процес соціалізації особистості та зароджують стійкі злочинні наміри в ранньому віці.

Особлива увага приділяється вивченню причинно-наслідкових зв'язків між деструктивним середовищем (зокрема домашнім насильством) та подальшою криміналізацією малолітніх та неповнолітніх осіб. У роботі доводиться, що глибоке розуміння витоків девіантної поведінки є необхідним фундаментом для розробки та впровадження принципово нових, дієвих стратегій превенції. Підсумовуємо, що лише через нейтралізацію першопричин злочинності на ранніх етапах можна досягти реального зниження її динаміки та забезпечити ефективний захист прав дитини та інтересів суспільства.

Домашнє насильство виступає фундаментальним детермінантом деструктивної трансформації особистості, що безпосередньо корелює з формуванням протиправної експліцитної поведінки у малолітніх та неповнолітніх осіб. Тривале перебування дитини в аб'юзивному сімейному середовищі – незалежно від того, чи виступає вона безпосереднім об'єктом фізичної агресії, чи перебуває у статусі латентної жертви (свідка насильства щодо інших членів родини) – провокує глибоку деформацію процесів первинної соціалізації.

Таким чином, злочинна діяльність підлітка стає специфічним, способом подолання отриманого травматичного досвіду.

Ключові слова: домашнє насильство, неповнолітні, малолітні, протиправна діяльність, агресія, війна, злочинна поведінка, злочинність.

Reznichenko H. S. Domestic violence as a determinant of delinquent behavior in minors and juveniles

The article provides a comprehensive analysis of the problem of crime among minors and young people, which in the context of modern social transformations appears as one of the most acute and multifaceted challenges to law and order. It is substantiated that a strategy for combating youth delinquency focused solely on combating the consequences is ineffective and does not provide an effective result. The priority vector of the research is the identification of fundamental factors and socio-psychological determinants that distort the process of individual socialization and give rise to persistent criminal intentions at an early age.

Particular attention is paid to studying the causal relationships between a destructive environment (including domestic violence) and the subsequent criminalization of minors and juveniles. The work proves that a deep understanding of the origins of deviant behavior is a necessary foundation for the development and implementation of fundamentally new, effective prevention strategies. We conclude that only by neutralizing the root causes of crime at the early stages can we achieve a real reduction in its dynamics and ensure effective protection of the rights of the child and the interests of society.

Domestic violence is a fundamental determinant of destructive personality transformation, which directly correlates with the formation of illegal explicit behavior in minors and juveniles. A child's prolonged stay in an abusive family environment – regardless of whether he or she is the direct object of physical aggression or is in the status of a latent victim (witness of violence against other family members) – provokes a profound deformation of the processes of primary socialization.

Thus, the criminal activity of a teenager becomes a specific way of overcoming the traumatic experience he has received.

Key words: domestic violence, minors, juveniles, illicit activities, aggression, war, criminal behavior, delinquency.

Стан дослідження. Вплив домашнього насильства на формування злочинної поведінки у малолітніх та неповнолітніх осіб є актуальним предметом наукового дослідження. Це питання детально вивчається в працях багатьох науковців, які присвячують свої роботи аналізу даної проблематики, зокрема: А. М. Бабенко, Л. М. Кулик, Ю. М. Бисага, К. А. Гурковська, А. А. Нікітін, А. В. Малишева, О. О. Дмитришин та ін.

Мета статті. Виявити ключові чинники впливу домашнього насильства на криміналізацію малолітніх та неповнолітніх осіб і на основі отриманих даних визначити пріоритетні напрями вдосконалення системи профілактики правопорушень, спрямовані на нейтралізацію першопричин антисоціальної поведінки малолітніх та неповнолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу. Проблема делінквентної поведінки малолітніх та неповнолітніх осіб набуває особливої гостроти у сучасному правовому дискурсі. Це зумовлено не лише деструктивним впливом повномасштабної збройної агресії, що спричиняє загальну соціально-психологічну дестабілізацію, а й поширенням латентних форм домашнього насильства. Вчинення батьками протиправних дій щодо дітей або партнерів виступає потужним криміногенним чинником: дитина, перебуваючи у статусі свідка або безпосередньої жертви агресії, інтеріоризує насильницькі моделі поведінки, що надалі стає підґрунтям для її власної протиправної активності.

Протягом 2021–2024 років відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення було обліковано 9 445 кримінальних правопорушень за ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Домашнє насильство» [1] Емпіричні дані вказують на негативну трансформацію стану правопорядку у сфері сімейних відносин: рівень злочинності за ст. 126-1 КК України зріс на 187% в умовах воєнного стану. Даний факт констатує функціональний розрив між діючим інструментарієм профілактики та реальними криміногенними викликами. Відтак, пріоритетним напрямом юридичної науки та практики постає модернізація превентивного механізму через імплементацію адаптивних методик запобігання домашньому насильству, що здатні забезпечити реальне зниження динаміки правопорушень.

На сучасному етапі основними чинниками, що провокують вчинення злочинів, передбачених ст. 126-1 КК України, є соціально-економічна нестабільність та психологічна дезадаптація

населення. Втрата майна та робочих місць внаслідок воєнних дій формує стійку напруженість у сімейних відносинах через неможливість задоволення базових потреб.

Водночас, систематичні інфраструктурні обмеження та загроза життю виступають факторами вторинної травматизації, що призводить до накопичення внутрішньої агресії. Зловживання алкоголем або наркотичними засобами як спроба подолання стресового стану лише посилює криміногенний потенціал особистості, трансформуючи психологічну напругу у відкриті акти насильства в приватному просторі.

Слушною вбачається позиція Л. М. Кулик, яка наголошує на тому, що антисуспільна протиправна поведінка батьків негативно впливає як на фізичний, так і на морально-психологічний розвиток неповнолітніх та молоді, породжує обстановку моральної безвідповідальності і стає основною причиною прояву у неповнолітніх та молоді пристрасті до алкоголю, наркотиків, сексуальної розбещеності тощо [2, с. 54].

Також важливим фактором є те що дослідження показують, що у переважній більшості неповнолітні злочинці мали неблагополучну сім'ю. Часто це загальна атмосфера неповаги батьків до дітей, жорстокість стосовно них, демонстративна байдужість, пияцтво. Неблагополучною може бути сім'я, в якій панує як злиденність, так і забезпеченість [3, с. 78].

Попри те, що об'єктом домашнього насильства може стати будь-який член родини незалежно від вікових чи гендерних характеристик, емпіричні дані підтверджують специфічну віктимність жінок та дітей. Дослідник Марк Сандел у праці «10 фактів про домашнє насильство, які повинен знати соціальний працівник» наголошує на поширеності цього явища та вказує на його виражену гендерну асиметрію. Зокрема, автор зазначає, що у 95% випадків суб'єктом насильницьких дій виступає чоловік, який займає домінуючу позицію в сімейній структурі [4].

Обґрунтованим і логічним видається твердження А. М. Бабенко стосовно того, що основними детермінантами, що провокують вчинення неповнолітніми злочинів, є соціально-економічна нестабільність у суспільстві, послаблення напрямків соціального впливу, ослаблення виховної функції школи, наявність неповної або багатодітної сім'ї, тенденції у сфері алкоголізації та наркотизації населення, негативний вплив ЗМІ, що пропагують культ насильства, зловживання алкоголем [5, с. 17].

Діти, які виховуються в сім'ях із низьким рівнем соціального благополуччя, зумовленим хронічною алкогольною або наркотичною залежністю батьків, становлять найбільш уразливу категорію жертв внутрішньосімейного насильства. Дана уразливість детермінована не лише відсутністю у неповнолітніх ефективних механізмів психологічного захисту, а й повною їхньою залежністю від законних представників, чия поведінка характеризується деструктивністю.

Специфіка патологічних станів, спричинених систематичним вживанням психоактивних речовин, створює подвійну загрозу для безпеки дитини. З одного боку, стан гострої інтоксикації батьків призводить до зниження когнітивного контролю та розгальмовування агресивних імпульсів, що провокує неспровоковані акти фізичного насильства. З іншого боку, у періоди синдрому позбавлення спостерігається наростання дратівливості та дисфорії. У такому стані опікуни схильні до реалізації накопиченої агресії на найбільш беззахисних членах сім'ї.

Внаслідок подібних умов життєдіяльності дитина піддається комплексному спектру віктимізації. Вона охоплює як глибоку емоційну депривацію – ігнорування базових потреб розвитку та відсутність емпатичного зв'язку, – так і пряму фізичну агресію, що набуває форм систематичних тілесних ушкоджень. Постійне перебування в такому психотравмуючому середовищі призводить до формування вторинних психічних порушень та деформації процесу соціалізації особистості.

Сукупність зазначених факторів неминує формує деструктивне мікросоціальне середовище, що перешкоджає нормальному психофізичному розвитку малолітньої або неповнолітньої особи. У зв'язку з цим заслуговує на особливу увагу теза О. М. Джужі, який обґрунтовано зазначає, що “конфліктний клімат всередині родини породжує у членів сім'ї потребу у заміні сімейного спілкування поза-родинними контактами; у підлітків це може проявлятися як втеча з дому. Саме через це виникає потреба у спілкуванні з подібними до себе особами в антисоціальних угрупованнях” [6, с. 283].

Актуальність теми посилюється фактором воєнного стану, що спричинив трансформацію інституту сім'ї. Втрата одного з батьків або їхнє територіальне роз'єднання внаслідок міграційних процесів детермінують формування дисфункціональних сімейних зв'язків. У кримінологічному аспекті відсутність повноцінного сімейного

виховання розглядається як значуща умова, що сприяє девіантній та протиправній поведінці осіб, які не досягли повноліття.

Основоположник антропологічного напрямку в кримінології Ч. Ломброзо акцентував увагу на тому, що у структурі злочинності неповнолітніх 60% осіб, які вчиняють злочини, виховувалися у неповних сім'ях або мешкали окремо від родини [7 с. 97–98].

Результати фундаментальних кримінологічних досліджень підтверджують, що ключовим детермінуючим фактором злочинності неповнолітніх є дисфункція сімейного виховання. В умовах сучасного воєнного стану спостерігається стрімка трансформація соціально-економічного статусу домогосподарств, що призводить до значного зростання частки малозабезпечених сімей. Складна психоемоційна атмосфера в таких осередках ініціює процеси декомпозиції сім'ї, що провокує феномен дитячої безпритульності та бездоглядності. Перебуваючи у стані глибокої матеріальної та соціальної депривації, такі особи автоматично потрапляють до групи підвищеного криміногенного ризику, формуючи основний контингент неповнолітніх правопорушників.

Негативний вплив на формування особистості дитини можуть справляти й повні сім'ї, які характеризуються глибокою деформацією ціннісних орієнтирів. Криміногенність таких осередків визначається деструктивною обстановкою, яка включає широкий спектр антисоціальних проявів: залученість членів родини до злочинної діяльності, зловживання психоактивними речовинами, перманентний стан конфлікту та ерозію батьківської відповідальності. Відсутність належного морального виховання та матеріальна депривація дитини в таких сім'ях стають ключовими чинниками її маргіналізації.

Поняття «сімейне неблагополуччя» – комплексне, воно охоплює різноманітні негативні характеристики сім'ї, недоліки не тільки її структурного складу, але й стан сімейних стосунків, характер відносин членів родини із зовнішніми соціальними інститутами [6, с. 282–283].

Також щодо поняття неблагополучної сім'ї Дідківська Г.В. у монографії визначає, що “неблагополучна сім'я – це сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини” [8, с. 59].

Актуальність розробки та впровадження ефективних механізмів протидії домашньому насильству продиктована не лише правозахисними

аспектами, а й стратегічною значимістю охорони прав малолітніх та неповнолітніх осіб, які є фундаментальним кадровим, інтелектуальним та творчим потенціалом української нації.

Комплексне забезпечення сприятливих умов для психоемоційного та фізичного розвитку особистості у сімейному середовищі є пріоритетним вектором державної політики. Це зумовлено тим, що деструктивний вплив насильства у дитячому віці виступає каталізатором девіантної поведінки та правового нігілізму у майбутньому. Навпаки, цілеспрямоване формування правосвідомості, етичних цінностей та громадянської відповідальності у підростаючого покоління дозволяє мінімізувати ризики асоціальних проявів у суспільстві.

Таким чином, превенція насильства в сім'ї трансформується на інструмент забезпечення національної безпеки: виховання здорових, соціально активних громадян гарантує їхню повноцінну інтеграцію в суспільні процеси та сприяє сталому соціально-економічному розвитку України. У цьому контексті створення безпечного середовища для розвитку дитини розглядається як довгострокова державна інвестиція у стабільне та правове майбутнє країни.

У своїх дослідженнях І. С. Бібік та О. М. Бабенко аргументовано доводять, що запобіжні заходи повинні спрямовуватися на залучення ЗМІ до пропагування здорового способу життя та уваження загальнолюдських цінностей, а також підвищення рівня правової культури. Існує необхідність у переорієнтації ЗМІ щодо акцентування на продукції, що містять елементи агресії, насильства та алкоголізації населення, на пропагування кращих еталонів національно – культурної та мистецької життя держави [5].

Отже, впровадження та системна реалізація комплексної стратегії протидії домашньому насильству виступає не лише гуманітарним вектором розвитку суспільства, а й фундаментальною умовою забезпечення гармонійної соціалізації підростаючого покоління. Створення ефективних механізмів захисту особистості на ранніх етапах формування дозволяє мінімізувати ризики засвоєння агресивних моделей поведінки, забезпечуючи виховання правосвідомих громадян, чії дії будуть спрямовані на зміцнення громадського порядку.

У сучасних умовах, коли Україна стикається з безпрецедентно складною демографічною ситуацією, що характеризується процесами війни, вимушеною міграцією та зниженням темпів природного відтворення, питання збереження якісних та кількісних характеристик населення набуває

статусу національної безпеки. У цьому контексті збереження та захист фізичного, психоемоційного, а також репродуктивного та трудового потенціалу молоді трансформується у пріоритетне державне завдання.

Активна превенція домашнього насильства на разі розглядається як стратегічний інструмент, спрямований на стабілізацію демографічної ситуації та якісну регенерацію людського капіталу. Формування здорового соціального середовища сьогодні є запорукою подальшого сталого розвитку України, гарантуючи виховання повноцінних членів суспільства, здатних ефективно інтегруватися у соціально-економічні процеси держави та сприяти її довгостроковому процвітанню.

Висновки. Актуальність комплексного дослідження криміногенного впливу сімейного середовища на процес формування особистості правопорушника суттєво зростає у зв'язку з безпрецедентними викликами воєнного часу. Сучасний стан збройного конфлікту виступає потужним чинником дестабілізації суспільних відносин, що першочергово позначається на стані найбільш вразливого соціального інституту – сім'ї. Глибокі соціально-економічні потрясіння, вимушена міграція та територіальне розбещення членів родин призводять до декомпозиції класичної моделі сім'ї, створюючи об'єктивні передумови для ескалації підліткової злочинності. У таких умовах дитина втрачає звичні орієнтири та відчуття безпеки, що на тлі загальної психологічної травматизації суспільства стає каталізатором девіантного самоствердження.

З огляду на зазначене, загальнодержавна стратегія превентивної діяльності має набути комплексного характеру та зосередитися на стратегічних напрямках ресоціалізації та підтримки. По-перше, критичного значення набуває посилення системи соціальних гарантій та надання адресної економічної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок бойових дій. Матеріальна стабільність є необхідним фундаментом для нейтралізації мотивації до вчинення корисливих правопорушень серед неповнолітніх. По-друге, пріоритетом має стати відновлення виховного та психологічного потенціалу інституту сім'ї через розвиток мережі центрів соціально-психологічної реабілітації.

Ефективна мінімізація ризиків залучення неповнолітніх та малолітніх осіб до протиправної діяльності можлива лише за умови створення належних стандартів їх життєдіяльності. Забезпечення фізичної безпеки, доступу до освіти та

психоемоційної підтримки в межах сімейного осередку є не просто гуманітарним завданням, а фундаментальним аспектом національної безпеки. Оскільки саме підростаюче покоління є носієм людського капіталу держави, інвестиції у благополуччя сім'ї сьогодні є єдиним дієвим механізмом запобігання криміналізації суспільства у майбутньому.

Література

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора : офіц. сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-tarezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Кулик Л. М. Неблагополуччя сім'ї як детермінанта корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх та молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Право. 2023. Т. 2. Вип. 80. С. 51–55. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/296915/289908>
3. Мороз Л.І., Яковенко С.І. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: Навчальний посібник. Н.Ю. Максимова, Л.А. Мороз, КЮІ КНУВС. Київ, 2005. 200 с.
4. Сандел М. 10 фактів про домашнє насильство, які повинен знати соціальний працівник.

URL: <https://socfaqtor.wordpress.com/2009/06/15/марк-сандел-10-фактов-о-домашнем-насилии/>.

5. Бібік І.С., Бабенко А.М. Негативний вплив сім'ї як детермінанта вчинення неповнолітніми злочинів проти життя та здоров'я особи у регіонах України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 14–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rupch_2016_1_6.

6. Джужа О.М., Василевич В.В., Гіда О.Ф. та інші. Профілактика злочинів: підручник. Київ, 2011. 720 с.

7. Ломброзо Ч. Злочинна людина / Ч. Ломброзо; пер. з італ. Г. І. Гордона. М.: «ТОВ Мідгард», 2005. 877 с.

8. Дідківська Г.В. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх : монографія. Центр учбової літератури. Київ, 2016. 204 с.

Резніченко Г. С.,

orcid.org/0000-0001-6386-4154

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Інституту права та безпеки

Одеського державного університету

внутрішніх справ

Дата надходження статті до редакції: 25.11.2025

Дата затвердження статті до друку: 18.12.2025

Дата публікації статті: 31.12.2025